

ГЕНЕЗА ТЕРОРИЗМУ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА

GENESIS OF TERRORISM AND ITS CHARACTERISTICS

Коршак М.А., студент

Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України

У статті розглядається генеза такого негативного явища, як тероризм. Досліджуються періоди розвитку тероризму та їх характеристика. Запропоновано періодизацію виникнення тероризму. Проаналізовано норми вітчизняного законодавства, які регулюють основи боротьби з тероризмом в Україні.

Ключові слова: тероризм, генеза, дестабілізація суспільно-політичного життя, терористичний акт, насильство.

В статье рассматривается генезис такого негативного явления, как терроризм. Исследуются периоды развития терроризма и их характеристика. Предложена периодизация возникновения терроризма. Проанализированы нормы отечественного законодательства, регулирующие основы борьбы с терроризмом в Украине.

Ключевые слова: терроризм, генезис, дестабилизация общественно-политической жизни, террористический акт, насилие.

In the article the genesis of such negative phenomenon as terrorism is considered. The acts of terrorism because of human victims, strong psychological pressure upon most of people, create hostility between the states, provoke wars, mistrust and hatred between social and national groups.

The events, which are taking place recently in the modern world, testify about menacing, quickly progressing modification of this dangerous phenomenon. Political, religious, ethnic and criminal groups conduct terrorist attacks or crimes of terrorist character, which mass media constantly report. Ensuring national security is one of fundamental obligations of state policy.

The periods of development of terrorism and their characteristic are investigated. The terrorism emergence periodization, such as is offered: Period of the Ancient world; Period of the Middle Ages; Period of Modern times and the Latest period.

Standards of the domestic legislation, regulating bases of fight against terrorism in Ukraine, are analyzed. Today the weight of evidence suggests terrorism by one of important factors of destabilization of social and political life, extremely serious threat to security to the international relations in the world.

Key words: terrorism, genesis, destabilization of social and political life, act of terrorism, violence.

Протягом останніх десятиліть тероризм перетворився на глобальну проблему і значну загрозу життю. Тероризм – явище, що постійно супроводжує людство, належить до найнебезпечніших і складно прогнозованих явищ сучасності, які набувають дедалі більшого розміття форм і загрозливих масштабів. Терористичні акти спричиняють масову кількість людських жертв, сильний психологічний тиск на більшість людей, створюють ворожнечу між державами, провокують війни, недовіру й ненависть між соціальними і національними групами. Події, що відбуваються останнім часом у сучасному світі, свідчать про загрозливу, швидко прогресуючу модифікацію цього небезпечного явища. Політичні, релігійні, етнічні та кримінальні угруповання вчиняють терористичні акти або злочини терористичного характеру, про які постійно повідомляють ЗМІ. Забезпечення національної безпеки є одним із основних обов'язків державної політики [1, с. 460].

Термін «тероризм» походить від латинського слова «terror», що означає страх, жах. Сучасні дослідники надають визначення тероризму від французького «terroriser», що означає погрожувати насильством, тримати у стані постійного страху. Згідно з тлумачним словником С.І. Ожегова тероризм – це практика терору, а терор – залякування суперника шляхом фізичного насильства до знищення [2, с. 671]. Тому терор – це насильство, а тероризм – насильницькі дії (переслідування, руйнування, захоплення заручників, вбивства тощо) з метою залякування, придушення суперників, конкурентів, нав'язування певної поведінки.

Як свідчить історія, прояви терору і тероризм супроводжували цивілізаційний розвиток людства на всіх етапах його історії, хоча й у різних формах, на різних рівнях, у різних сприйняттях та інтерпретаціях.

Перші прояви тероризму зафіксовані ще у стародавній часи. Вперше поняття «терор» запровадив Аристотель для визначення особливого типу жаху, який оволодівав глядачами трагедії у давньогрецькому театрі.

Загальновідомими «терористами» були Марк Юній Брут і Гай Касій, які організували і скоїли вбивство Цезаря (15 березня 44 р. до н. е.), диктатора і політичного діяча

аристократичної Римської республіки, що можна вважати терористичним актом. Проте практика убивств тиранів зародилася набагато раніше. Ще в працях старогрецьких літописців можна знайти повідомлення про політичні вбивства правителів, до яких можна віднести, наприклад, знищення тирана – правителя міста Сарда на сході півострова Мала Азія – його охоронцем Гигесом (VII ст. до н. е.), численні замаху на Олександра Македонського (III ст. до н. е.), змови і повстання рабів у Стародавньому Римі (419, 198, 196, 185 рр. до н. е.) і багато інших. Підтвердження тероризму й існування терористичних організацій деякі вчені знаходять навіть у Біблії [3, с. 9–10].

У I ст. н.е. в римській Іудеї з'явилася перша з відомих терористичних організацій національно-релігійного спрямування – «сікарії» (від слова «сіка» – короткий кинджал), які знищували римлян і представників єврейської знаті, яка їм догоджала. Відомості про терористичну діяльність сікаріїв нечисельні і суперечливі. Зі Старого Завіту і праці Йосипа Флавія відомо, що єврейський народ терористичними методами боровся не лише з римською колонізацією, а й зі своїми сусідами. Про те, що організація сікаріїв була саме терористичною свідчить незвичність тактики здійснення ними вбивств – світлий час доби, людне місце (найчастіше в святкові дні) і удар кинджала. Акти тероризму сікаріїв здійснювали, переслідуючи як корисливі, так і політичні цілі. Так, з політичних мотивів були знищені палаци представників династії Іродів, спалені зерносковища, виведені з ладу системи водопостачання в Єрусалимі, спалений публічний архів (щоб знищити розписки боржників) [4].

Разом з посяганнями на життя державних і суспільних діячів акти тероризму знаходять своє відображення і в захопленні заручників, викраденні людей з метою викупу, організації озброєного опору владі, знищенні майна, у піратстві, організації розбійницьких банд тощо. Одні з них увійшли в історію через вдале поєднання політичної і корисливої мотивації, інші через особливу жорстокість. Так, дії Публія Клодія, народного трибуна Стародавнього Риму, що створив озброєні загони особистої охорони для

боротьби з політичними супротивниками, стали першим прикладом політичного бандитизму [4, с. 27].

В історії зафіксовані акти тероризму у формі піратства (XVI – XVII ст.), які використовувалися низкою держав для контролю морських просторів. Піратство набувало статусу узаконеної діяльності, яке стало варіантом державного тероризму, коли одна країна без оголошення війни нападає на кораблі іншої.

У середні віки вбивства політичних і суспільних діячів стали звичним явищем не лише придворного життя, а і міждержавних відносин. Римські папи в своїх едиктах навіть легалізували вбивства королів та імператорів, які вийшли з покори «Святому престолу» і відлучали їх від церкви. Так, при папі Інокентію III (1198–1216 рр.) були відлучені від церкви германський імператор, англійський і французький королі [5, с. 69].

Термін «тероризм» вперше вжитий у політичній лексиконі Франції жирондистами та якобінцями, які об'єдналися для підготовки повстання й повалення «за допомогою залякування та помилування» кабінету міністрів при королі Людовіку XVI.

У середині XVIII ст. у Західній Європі, а на початку XIX ст. і в Росії набув розвитку революційний рух з метою змін суспільного устрою. Якщо у Західній Європі це було спричинено дефіцитом бюджету і марнотратством королівських родин, то в Росії сприяла демократизація освіти, що зробила її доступною для різночинців. До цього ж періоду належить і початок теоретичного обґрунтування тероризму, що став невід'ємною частиною ідеології революційного руху.

Перший досвід революційного масового терору пов'язаний з Великою Французькою революцією (1789–1793 рр.). Це час своєрідного терору, тероризму і терористичних актів як проти зовнішнього, так і проти внутрішнього ворога. Приклад більшої кількості страт, убивств за короткий проміжок часу важко знайти у світовій історії, проте можна порівняти тільки з Варфоломійською ніччю, коли за лічені години на релігійному ґрунті у Франції було позбавлено життя значну кількість гугенотів. Саме Французька революція ввела в обіг і зробила хрестоматійними такі поняття, як «революційний якобінський терор» і «контрреволюційний термідоріанський переворот» (сам переворот призвів до контрреволюційного терору) [6].

На межі XIX і XX ст. тероризм носив локальний, прицільний характер і мав обмежені наслідки. Жертвами бойовиків, як правило, ставали конкретні представники влади. Найнебезпечнішою у той час вважалася посада лідера держави – монарха, президента або прем'єр-міністра.

Розглядаючи тероризм як соціально-політичне явище, що сформувалося у певних соціально-економічних умовах, починаючи із середини XIX ст. як соціальне явище, тероризм набув свого поширення серед революційних радикалів Росії та Європи. Вважається, що «системний» тероризм з'явився у другій половині XIX ст. На думку Ю.М. Антоняна, необмежений тероризм бере свій початок від пострілу Д.В. Каракозова в імператора Олександра II (4 квітня 1862 р., Росія). Саме тоді, як стверджує вчений, терористичні дії перетворилися на універсальний засіб вирішення багатьох проблем, що виникли у суспільному житті. Характерними носіями ідеології тероризму визначено російських революціонерів, радикальних націоналістів з Ірландії, Македонії, Сербії, турецької Вірменії тощо [7, с. 144–150]. Хвиля тероризму в Європі була спричинена революційними діяннями та анархістською пропагандою в 90-х рр. XIX ст.

У XX ст. відбулося перенесення тероризму на державний рівень (тероризм «згори»). Наприклад, у Росії з 1917 р. існували специфічні форми політичного та ідеологічного тероризму: революційний (ленінський) і контрреволюційний (білий і червоний) терор у період Жовтневої революції і громадянської війни; державний внутрішній

терор і період сталінських і наступних політичних репресій; державний міжнародний тероризм був протягом усього періоду існування радянської влади. Ці форми тероризму були криміналізовані під час їх існування та оцінені суспільством і державою як злочинний терор тільки після розпаду радянської системи.

Державний терор у радянський час, особливо в часи сталінізму, був жорстоким, яким займалася політична юстиція, яка була визначена як частина юридичної системи, спеціально створена і використовувана для придушення політичних супротивників або тих, хто ними вважався, шляхом застосування протиправних засобів. Мільйони людей були знищені і репресовані з політичних мотивів.

У період перебудови в СРСР у 1980-і рр., розпаду радянської держави і непослідовного демократичного і ринкового реформування країн, утворених на пострадянському просторі на рубежі XX і XXI ст., насильницька терористична активність етнополітичної, сепаратистської, націоналістичної та релігійної мотивації набула практично нового масового характеру (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Таджикистан, Узбекистан, Чечня тощо) і з часом отримала підтримку міжнародних терористичних організацій і країн, що заохочують міжнародний тероризм. Внутрішній тероризм об'єднався з міжнародним [8].

Зокрема, слід зазначити, що в XIX ст. тероризм не носив масового характеру і не мав того високого ступеня ризику для суспільства, на відміну від XX ст., коли термін «тероризм» почали вживати на позначення політичних убивств, які практикують опозиційні організації, а поняття «терор» закріпилось за репресивними діями держави.

У XXI ст. тероризм став невід'ємною частиною політичних і економічних процесів у світі і значно загрожує громадській і національній безпеці. Поодинокі прояви переросли у масове явище. Нині тероризм – проблема не лише для країн із політичним, національним чи релігійним розладом, це не лише проблема Північної Ірландії та Великої Британії, Лівії та США, Палестини й Ізраїлю, Росії, Японії, Іспанії, Франції та Туреччини, але й всієї світової спільноти.

Сучасний тероризм, тобто тероризм останнього десятиріччя XX століття і початку XXI століття, асоціюється насамперед з ісламськими фундаменталістами, яких підтримують радикальні режими Близького Сходу. Терористичні організації ісламістів орудують у міжнародних масштабах, використовуючи сучасні досягнення у сферах зв'язку, транспорту, озброєнь, і є джерелами загрози для життя величезної кількості людей (знищення Всесвітнього торгового центру в Нью-Йорку 11 вересня 2001 року, захоплення заручників під час спектаклю «Норд-Ост» у Москві, серія терактів 13 листопада 2015 року в Парижі, вибухи в Туреччині, знищення пасажирського літака авіакомпанії «Коґалімавія» над Синайським півостровом та ін.).

На основі викладеного вище доцільним є запропонувати авторську періодизацію розвитку тероризму та розглянути його у таких періодах:

1. Період Стародавнього світу (IV тис до н.е. – V ст.);
2. Період середніх віків (V ст. – серед. XVII ст.);
3. Період Нового часу (серед. XVII – поч. XX ст. ст.);
4. Новітній період (XX – XXI ст. ст.), який включає в себе:

- радянський період (1917–1960 рр.);
- період дії КК України 1960 року (1960–2001 рр.);
- період дії КК України з 2001 року і дотепер.

Зазначимо, що терористичні організації досі мають змогу використовувати територію України як транзитну територію для проникнення до країн Західної Європи, переховування своїх членів, створення бізнесових структур для фінансового забезпечення своєї діяльності, спроб придбання зброї та інших засобів ураження [9].

В Україні є проблема загрози тероризму, внутрішній першопричини якої слід шукати в політичній, економічній, соціальній сферах. Низка вибухів в Україні в 2011 році

(20 січня в Макіївці, 13 жовтня в Харкові, 16 листопада в Дніпропетровську й Запоріжжі), а також 27 квітня 2012 року в Дніпропетровську доводить, що в нашій державі є підґрунтя для вчинення терористичних актів політично-економічного спрямування.

Водночас, за висновками вітчизняних експертів, для України ймовірними та небезпечними є потенційні загрози, спричинені міжнародно-державним тероризмом. Зокрема, до 2014 року Україну зараховували до країн з найменшим ризиком у цій сфері, а тероризм як соціальне явище в нашій державі тоді мав вияви, характерні для початкової стадії його розвитку. Проте ситуація в Україні докорінно змінилась.

Слід зазначити, що в державі впродовж останніх років на законодавчому рівні загалом сформовано систему забезпечення антитерористичної безпеки, яка дає змогу організувати роботу з відвернення й припинення терористичних актів, запобігання кризовим ситуаціям та відповідно дає стандартам провідних держав світу.

Правову основу боротьби з тероризмом в Україні становлять Конституція України, Кримінальний кодекс Укра-

їни, Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [10], інші закони України [11; 12], Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, інші міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України.

Вочевидь нині є підстави вважати тероризм одним із вагомих факторів дестабілізації суспільно-політичного життя, надзвичайно серйозною загрозою безпеці міжнародних взаємин у світі. Раніше теракти не були такими скоординованими і не завдавали таких тяжких моральних, матеріальних і фізичних втрат. Зріс рівень технічного оснащення терористичних структур, використання ними новітніх засобів комунікації та збору інформації. Терористи отримали доступ до сучасної зброї масового знищення, яку можна легко придбати і практично неможливо здійснювати контроль за її використанням. Зростає кількість фактів викрадення і контрабанди матеріалів і компонентів ядерної зброї, що може призвести до катастрофічних наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сукмановська Л.М. Щодо причин виникнення та поширення тероризму. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, № 2, 2014, С. 460–470.
2. Ожегов С.І., Шведова Н. Тлумачний словник російської мови. М., 1992. С. 824.
3. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти: навчальний посіб. / кол. авторів; за заг. ред. проф. В.К. Грищука. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 328 с.
4. Преступники и преступления с древности до наших дней. Гангстеры, разбойники, бандиты: энциклопедия / сост. Д.А. Мамичев. Донецк, 1997. С. 27.
5. Черняк Б.Б. Вековые конфликты. М.: Международные отношения, 1988. С. 69.
6. История государства и права зарубежных стран: учебник для вузов / под общ. ред. проф. Н.А. Крашенинковой и проф. О.А. Жидкова. М., 1999. Ч. 2. С. 74–76.
7. Антонян Ю.М. Тероризм: уголовно-правовые и криминалистические исследования. М., 1998. 274 с.
8. Кримінологія: підручник для академічного бакалаврату. / Ю.М. Антонян. 3-е вид., перероб. і доп. М: Видавництво Юрайт, 2015. 388 с.
9. Майборода В.К. Державна політика у сфері запобігання тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України: зб. матер. наук.-практ. конф., Київ, 31 жовт. 2008 р. К. Інтертехнологія, 2008. С. 6–7.
10. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 31.05.2005 р. № 2600-IV. / Відомості Верховної Ради України. 2005. № 25.
11. Про розвідувальні органи України: Закон України від 22.03.2001 р. № 2331-III. / Відомості Верховної Ради України. 2001. № 19.
12. Про ратифікацію Рішень про створення та діяльність Антитерористичного центру держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав: Закон України від 04.10.2001 р. № 2758-III. / Відомості Верховної Ради України. 2002. № 6.